

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

**СУСПІЛЬНО ПОЛІТИЧНЕ ВИДАННЯ ПОЧАТКУ ХІХ
СТОРИЧЧЯ: ГАЗЕТА «ДІЛО» ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ
ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконав: студентка IV курсу 461
групи

Спеціальності 061 Журналістика
Освітньо-професійної (наукової)
програми Журналістика

Долженко Катерина Юріївна

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент, Юріна Юлія Миколаївна

Рецензент: головний редактор газети
«Новий день», Жупина Анатолій
Володимирович

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3.
РОЗДІЛ 1. ПРЕСА ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ГАЛИЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	
1.1. Історіографія та джерельна база дослідження.....	6
1.2. Роль преси у формуванні національної свідомості галицьких русинів у другій половині ХІХ ст	8
1.3. Розвиток громадсько-політичної періодики у ХІХ ст. в Галичині	11
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-ТЕМАТИЧНА ТА ЖАНРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ВИДАННЯ «ДІЛО»	
2.1. Аналіз рубрик: зміст, структура, тематика №145 від 2 липня 1910 р.....	21
2.2. Тематичне наповнення та автори часопису.....	25
2.3. Висвітлення національно-культурної тематики на сторінках часопису «Діло» (1922-1939 р.р.).....	31
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Актуальність дослідження. У суспільно-політичному житті Галичини надзвичайно важливим у процесі її національного пробудження та боротьби за державну незалежність і соборність України була преса, без якої неможливий національно-культурний поступ будь-якої нації, без вивчення якого неможливо відтворити об'єктивну історію нації. Саме ця «обставина обумовлює важливість та наукову значимість дослідження ролі преси у національному самоусвідомленні українців та у зростанні національно-визвольного руху на зламі XIX–XX століть» [34].

Традиційно історики вивчають пресу як джерело, а не як важливий фактор суспільно-політичного життя, елемент культурного розвитку та політичної боротьби. Саме такий підхід до преси дає можливість глибше та повніше збагнути зміст суспільних процесів. «У ході національного самоутвердження українців-галичан значення преси підсилювала та обставина, що галичани були частиною народу бездержавного, політично поневоленими і тому часописи ставали визначальним чинником не тільки національного самоусвідомлення, але й самоорганізації, потужним засобом впливу на різні верстви народу» [34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби наукового підходу до вивчення преси в Україні зроблені вже наприкінці XIX ст. у дослідженнях І.Франка, О.Маковея, В.Щурата.

На початку XX ст. пресу в окремих регіонах України і поза її межами вивчали В. Дорошенко, С. Єфремов, М. Грушевський, Б. Грінченко, М. Міяковський та ін.

Мета дослідження – аналіз специфіки суспільно-політичного видання початку XIX століття «Діло» та його вплив на формування політичної свідомості українців.

Поставлена мета зумовила такі основні **завдання**:

- з'ясування історичних та суспільно-політичних передумов виникнення та розвою українських видань у зазначений період;
- здійснення джерелознавчого аналізу тематико–типологічного змісту газети «Діло»;
- розкриття внеску видавців, головних редакторів та членів редакційних рад часописів у процеси розвитку та вдосконалення їхньої діяльності.

Об'єктом дослідження є архівні документи суспільно-політичного видання кінця ХІХ століття.

Предмет дослідження – умови та процеси становлення і функціонування газети «Діло», тематико-типологічний аналіз її змісту, авторський склад редакційних колективів.

Методи дослідження. Основний методологічний принцип дослідження – об'єктивно-історичний підхід до аналізу редакційно-видавничого процесу та просвітницької діяльності українських суспільно-політичних видань означеного періоду.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у ній досліджено пресу, з'ясовано її роль у формуванні та утвердженні національної самосвідомості українців Галичини, розвитку мови та культури, національно-визвольного руху.

Практична значущість отриманих результатів полягає у тому, що узагальнення результатів дослідження можуть бути використані для розробки курсів лекцій та практичних занять у закладах вищої освіти відповідного спрямування тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження тісно пов'язана з науково-дослідною темою «Актуальні проблеми сучасного мас-медійного простору» № 0117 U 001732, над якою працює кафедра соціальних комунікацій Херсонського державного університету.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної джерел (40 позицій).

РОЗДІЛ 1.

ПРЕСА ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ГАЛИЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Історіографія та джерельна база дослідження

Няк зазначає М. Дмитрієнко: «Вивчаючи більшовицьку пресу, оскільки радянський режим дозволяв проводити дослідження тільки таких видань, а все, що не вкладалося в прокрустові рамки партійно-радянської преси було під суворою забороною, зазначала, що «своєрідність газетних матеріалів ... полягає в тому, що вони дають змогу послідовно простежити історію певних суспільних явищ і, користуючись систематизованими даними, відтворити картину подій політичного і громадського життя» [8, с. 8].

І ця думка не викликає заперечень, адже друковані видання, наприклад, є тим документальним джерелом, завдяки якому можна простежити економічне та політичне життя українців Східної Галичини в міжвоєнний період.

Я вважає Б. Іваницька це твердження «...є неповним, бо ж матеріали преси не лише копіюють, відображають ті чи інші грані людського буття, а й певним чином впливають на суспільно-політичні процеси. Тобто преса, відображаючи реалії життя, формує громадську думку і, таким чином, впливає на суспільно-політичні процеси – пропагує чи критикує їх, підтримує чи заперечує» [6, с. 8].

Тому мав рацію дослідник-історик української преси В. Ігнатієнко, вказуючи на те, що «у розвинутому суспільстві ми бачимо широку хвилю друкованого слова (у вигляді книжки, газети, журналу); бачимо, як різні групи намагаються використати друковане слово для впливу на широкі маси населення» [10, с. 66].

Тобто преса є не лише об'єктом, а й суб'єктом суспільно-політичного життя.

Безперечно, отримати національний гарт галичани могли, певним чином, й у своїх, національно-просвітніх товариствах та фахово-громадських об'єднаннях, які користувалися щораз більшим авторитетом галицьких українців. Тому не випадково польська влада нагінки проти українського національного руху розпочала саме проти цих інституцій. Редакції українських часописів мусили розвінчувати наміри польських урядових чинників, які «пряником і батогом» намагалися залучити селян до різних польських товариств [13, с. 66].

Першими в інформаційну війну втрутилися загальнополітичні часописи – «Діло», «Батьківщина» і відразу ж національно-патріотичний фронт українства підсилили друковані видання фахово-господарських товариств.

Цю кампанію можемо назвати інформаційною війною, бо характерними для неї були тривалість у часі, акцентування на стрижневих, доленосних проблемах для нації тощо, що і нині є ознакою інформаційних воєн [10, с. 214].

Редакції часописів, виконуючи завдання засновників, намагалися викрити справжні бажання тих, хто обіцяв українцям різні блага і преференції, у тому випадку, якби вони зреклися своїх фахово-господарських та національно-просвітніх товариств і стали членами польських товариств, закликали не вірити солодким обіцянкам своїх кривдників: «Бувають між людьми приятелі щирі, що допоможуть в біді, порятують в нещасті. Таких мусимо шанувати...

Бувають, одначе, і такі, що вдають тільки наших приятелів. Коли коло нас біда, то пхаються з своєю поміччю. Коли ж приглянемося до цієї помочі, побачимо, що вони мають в цім користь. Та не для нашого, а для свого добра вдають наших приятелів» [18, с. 2].

1.2. Роль преси у формуванні національної свідомості галицьких русинів у другій половині XIX ст.

Поштовх до подальшого розвитку народовської журналістики дали політичні події. У 1860 р. в Австрії, за архівними матеріалами, «було проголошено нову конституцію, за якою країна повністю змінилася в напрямку до парламентаризму. Галичина, як і інші землі, дістала автономію з власним сеймом. У ньому українці стали поважною опозицією, що налічувала 49 депутатів зі 150. Поляки прагнули перетворити Галичину на власне канцлерство, почати з неї відродження майбутньої Польщі» [28, с. 11].

Вони захопили всю адміністрацію, судочинство, проголосили польську мову урядовою в краї. Населення швидко полонізувалося, Львівський університет став центром польської освіти. Як наслідок у наступних виборах українці отримали лише 14 місць у сеймі, маючи можливість вибиратися лише від селян, бо в інших соціальних станах вони фактично не були представлені. Це була відчутна поразка.

Треба було переглянути «методи роботи, заснувати пресу, яка б формувала національну свідомість, оперативно відгукувалася на події, давала б відсіч польській пресі, формувала громадську думку, об'єднувала українців. Це питання порушили збори львівської «Просвіти»» [15, с. 3].

1 жовтня 1879 р. вийшло перше число газети «Батьківщина». Її як приватну заснував Юліан Романчук (1842-1932). Він був послом до галицького сейму та віденського парламенту, де двічі очолював Українську парламентську Репрезентацію і став віце-президентом парламенту. Він був засновником, почесним членом і головою «Просвіти», засновником і членом НТШ. Він створив першу політичну партію – Народну Раду, куди входила лише інтелігенція, це був інтелектуальний штаб народовців. Її органами частково були газети «Батьківщина» та «Діло» [26, с. 8].

У 1899 р. на основі Народної Ради виникла УНДП, співзасновником якої теж став Ю.Романчук. Його «авторитет був настільки великим, що саме він у 1918 р. прийняв присягу від уряду ЗУНР, а після поразки у 1923 р. і повернення Галичини Польщі привів до присяги на вірність Україні багатотисячний мітинг у Львові. У галузі преси він також став «засновником віденського німецькомовного журналу «Ukrainische Rundschau» (потім – «Ukrainische Revue»), який знайомив австрійський світ з Україною, дбав про її міжнародний престиж, бо через здобуття міжнародного авторитету українці могли б стати політичною нацією» [11, с. 9].

Розуміючи, що «основа Галичини – селянство, Ю. Романчук «саме їм адресував газету «Батьківщина». Газета виходила спочатку як двотижневик, а потім – як тижневик. Вона залучила до дописувачів багато селян, говорила не лише про загально інформаційні події, а й вела діалог про насущні потреби людей» [11, с. 9].

«Аудиторія дописувачів швидко зростала. Не було місця у Галичині, яке б не мало своїм обов'язком мати зв'язок з тижневиком. Селяни читали її навіть під церквою. У більшості матеріалів проповідувалася ідея: лише внаслідок економічного та культурного піднесення можна здобути політичне визволення. Найпопулярнішими журналістами стали Антін Дольницький та Михайло Дорундяк – випускники юридичного факультету Львівського у-ту. У газеті вони вели юридичний лікнеп для селян, пояснювали сплату податків, захищали селян від ліцитації ґрунту. Ці статті мали великий попит, вчили селян юридично грамотно захищатися від панської сваволі, відстоювати власні інтереси у правовій державі» [26, с. 18].

1886 р. виходив літературно-науковий «Додаток до «Батьківщини», який організувала слухачка вищих жіночих курсів у Києві Олена Доброграєва, зібравши на це кошти серед київських студентів. Вона надрукувала невідомі твори М.Максимовича, І.Нечуя-

Левицького, історичні та літературні огляди, аналітичні статті про потреби освіти, права селян, політичні огляди подій на Україні [6, с. 14].

У 1888-1889 рр. «Батьківщину» редагував М. Павлик. Він прагнув надати їй радикального змісту, але наштовхнувся на опір консервативної читацької аудиторії і змушений був залишити газету. «Газета протрималася до 1896 р. і перестала існувати через розгалуженість на той час української журналістики та її політичну та тематичну спеціалізацію. Вона відіграла важливу роль національного, політичного й культурного пробудження. Дослідник журналістики Ю.Шаповал вважає газету підґрунтям до появи найпо-мітнішого на той час видання – газети «Діло» [38, с. 23].

На відміну «від проселянської «Батьківщини», це видання виникло як загальноінформаційне і розраховане на широкі кола українства, включно з інтелігенцією, якої ставало все більше. Газета вийшла 1 січня 1880 р. Ініціаторами її видання стали Ю.Романчук та В.Барвінський, а назву підказав брат останнього Олександр. На відміну від багатослів'я москвофілів, «народовці хотіли свою програму доводити ділом, енергійними вчинками» [8, с. 38].

В.Барвінський відстоював ідейні прагнення політичного часопису. Інші висловлювалися за поміркованішу позицію. Але все ж таки підтримку здобуло все-таки молоде покоління. Юрист В.Барвінський мав тоді 29 років, він залишив свою діяльність як правознавця і почав редагувати «Діло», запросивши до роботи 23-літнього журналіста І.Белея. Редактор та інша команда журналістів працювали без платні до набуття 300 передплатників. Українці з цікавістю поставилися до нової газети. Вона склала значну конкуренцію москвофільському «Слову» і згодом витіснила його з ринку інформаційного споживання.

1.3. Розвиток громадсько-політичної періодики у ХІХ ст. в Галичині

Структуризація галицького суспільства за партійним принципом започаткувала створення ще однієї партії – Русько-української радикальної. Її формування, на думку вчених: «тісно пов'язане з Іваном Франком та Михайлом Павликом, а також з журналом «Народ», редакція якого в першому числі зазначила, що метою журналу є допомогти «зв'язати русинів в одну демократичну поступову партію» . На сторінках журналу відтворено суть конфлікту між керівниками РУРП – І. Франком, М. Павликом, С. Даниловичем та групою молодих членів партії, головно студентів, яких традиційно називають «марксівцями» [40, с. 56]

У якийсь момент саме ця преса «опинилася в центрі конфлікту «марксівців» з керівництвом РУРП, що виявилось, зокрема, у відмові М.Павлика друкувати на сторінках «Народу» матеріали «молодих», зокрема й відому працю Ю.Бачинського «Україна irredenta»» [27, с. 8].

У конфлікті навколо партійних видань (до них окрім «Народу» належала газета «Хлібороб») ««марксівці» здобули підтримку київських «спонсорів» і заснували свій політичний часопис «Громадський голос», після припинення виходу «Народу» та «Хлібороба» з літа 1895 р. уся преса, в силу різних обставин, фактично опиняється в руках «молодих радикалів», які таким чином поступово перебрали на себе визначення курсу партії» [28, с. 4].

Так саме завдяки пресі, «яка сприяла «шліфуванню» тих чи інших засадничих принципів діяльності партії радикальна партія у 1895 р. була єдиною в Галичині українською політичною організацією, що висунула таку справді радикальну вимогу – боротьбу за державну самостійність України» [28, с. 4] .

Однак, «надалі в самій партії, ми бачимо це з матеріалів часопису «Громадський голос», точилася гостра дискусія. Одним з приводів стало

намагання зберегти класову солідарність з соціалістичними партіями інших націй Галичини, передовсім з поляками». Тому, вже наприкінці 90-х рр. в партії виокремилися три головні групи: соціал-демократична, радикально-демократична й група, для членів якої головною у програмі була ідея національно-державницької самостійності України. Це й «призвело, на думку дослідників, у 1899 р. до розколу радикальної партії. За активної участі значної частини її членів було створено Українську національно-демократичну партію, хоча чимало радикалів залишалося під старими партійними прапорами»» [12, с. 34].

Як наголошує О.Хімяк: «водночас після 1900 р., як це впливає з матеріалів партійної преси, ідеологія радикалів зазнає істотних уточнень, що виявилось, зокрема, у поступовому відході від марксистських ідей. Значною мірою це було пов'язане з розчаруванням лідерів партії в міжнародному соціалістичному русі» [34]. З цього приводу М.Павлик у «Новому громадському голосі» писав, що метою соціалістів є «захопити теперішні держави в свої руки. Якби се їм повелось, то вони нищили би бунтівників плебейських націй незгірш від офіційних сторожів теперішніх держав» [34].

Публікації партійних часописів дають можливість ознайомитися з діяльністю інших партій. За матеріалами газет УСДП з'ясовано причини конфлікту, які у 1911р. призвів до розколу партії на дві частини, кожна з яких виступала від імені цілої партії і видавала свій окремий друкований орган – «Земля і воля» та «Вперед». Причиною ж конфлікту, за свідченням цих видань, «була, фактично, колізія між об'єктивно національним, українським характером партії та її намаганням зберігати «класову солідарність» з польськими соціал-демократами. Та усе ж у деяких акціях, як інформували про це часописи, українські соціалісти діяли спільно з їх польськими колегами. Наприклад, українські партійні часописи друкували репортажі, аналітичні кореспонденції з приводу демонстрації у лютому 1912 р. перед будинком галицького сейму, де

демонстранти вимагали скасування куріальної системи на сеймових виборах» [29, с. 45].

Загалом, як стверджують історики, «...партійні часописи галицьких націонал-демократів, радикалів та соціал-демократів відображали політичну діяльність своїх партійних організацій. Їх наклад та популярність відповідали загальному рівню впливу відповідних партій. Їхні публікації відзеркалювали як боротьбу з противниками українського національного руху, так і міжпартійні та внутріпартійні дискусії. Водночас публікації партійних часописів Галичини засвідчили, що головною метою українських партій краю було досягнення стратегічного завдання – створення єдиної та незалежної держави» [10, с. 34].

Для наступного періоду розвитку української журналістики, що формують, як визначають хронологічно пресознавці [1, с.56], «60-90-ті роки XIX ст., характерне започаткування та функціонування пресових друків, видавці яких обирали громадсько-політичний напрям. Складнощі, пов'язані, головню, з нав'язливою опікою владних структур та перманентним матеріальним затишшям, які постійно супроводжували редакції видань цього невдячного для врівноваженого ритму роботи напряму, суттєво впливаючи на тривалість виходу та тиражі, не зупиняли галицьких українців» [1, с.56].

Багатство системи народовської преси представлене, зокрема, часописами «Мета» (1863-1865), «Нива» (1865), «Русалка» (1866), «Русь» (1867), «Правда» (1867-1870, 1872-1880, 1884, 1888-1898). Русофільська преса, з якої виразно виокремлюється газета «Слово», налічує також немало різнотипних видань, як-от: «Письмо до Громади» (1863-1865, 1867-1868), «Русалка» (1868-1870), «Галичанинъ» (1867-1869) та інші літературно-політичні видання, що пропагували ідею «русской неделимости». Ця преса нині постійно перебуває в колі наукових досліджень, переважно істориків, які «прагнуть заповнити

прогалини, які створені у радянський період історії загалом, у розвитку політичної думки і культури зокрема.

На сучасному етапі досліджень українські журналістикознавці зосередили свої дослідження на «найбільш постраждалій від ідеологічних заборон західноукраїнській періодиці 20-30-х рр. ХХ ст».

«Однак церковно релігійні, просвітницькі, господарські видання, й досі необхідним чином науково не досліджені» [8, с. 8].

Окрім уже названих часописів, на українських етнічних землях Австро-Угорської імперії виходили «Голосъ Народный» (Коломия, 1865- 1868), «Додаток «Слова» для Громады» (Львів, 1867), «Свѣтъ» (Ужгород, 1867-1871); «Слово до Громадь» (Львів, 1869-1870), «Основа» (Львів, 1870-1872), «Зазуля» (Чернівці, 1871), «Русская Рада» (Коломия, 1871-1912), «Друг» (Львів, 1874-1877), «Громадську друг» (Львів, 1878), «Дзвін» (Львів, 1878), «Молот» (Львів, 1878), «Батьківщина» (Львів, 1879-1888, 1893-1896), угорськомовні «Kozerdekek Csarnoka» (Ужгород, 1867); «Ungvari Kozlony» (Ужгород, 1867-1921), «Magyar Karpat» (Ужгород, 1875-1877), історія видання яких, організація змістових і формальних структур, політичне позиціонування, інформаційне забезпечення також чекають неупередженого, ретельного дослідження» [15, с. 8].

Доволі цікавим «етапом в історії журналістики є функціонування громадсько-політичних періодичних видань, які з'явилися й вели боротьбу за аудиторну популярність у третьому десятилітті окресленого періоду – 80-ті роки». «Упродовж 1880-1889 рр. громадсько-політична журналістика поповнилася 13 новими пресовими друками, для ініціаторів створення яких політичний змістовий контекст був важливою умовою організації, виховання, скеровування читача в потрібному, сповіданому самою редакцією, напрямі». Це були: «Віче» (Львів, 1880-1882), «Діло» (Львів, 1880-1918, 1922-1939), «Проломъ» (Львів, 1880-1882), «Switlo» (Коломия, 1881-1882), «Новый Проломъ» (Львів,

1883-1887), «Новое Віче» (Львів, 1883), «Буковина» (Чернівці, Відень, 1885-1910, 1915-1918), «Русь» (Львів, 1885- 1887), «Червоная Русь» (Львів, 1888-1891) «Народ» (1890-1895), «Народна Часопись» (1890-1914, 1918) «Русское Слово» (Львів, 1890-1914), угорськомовний «Kelet» (Ужгород, 1888-1901) [18, с. 9].

На початку цього десятиліття продовжували виходити започатковані ще в попередні роки москвофільське «Слово», яке так довго проіснувало на пресово-політичному обширі Галичини завдяки суттєвим субсидіям, надаваним зі столиці сусідньої імперії, такого ж світоглядного відтворення «Русская Рада», виразно національна «Батьківщина», творена українськими політичними діячами Закарпаття газета «Ungvari Kozlony» [19, с. 18].

Регіональну газету, призначену для народу впродовж 42 років випускав М. Білоус, власник коломийської друкарні, який зазначав: «Для часопису «Русская Рада», саме таку назву обрали організатори видання часопису, серед яких був уже відомий на той час галицькому читачу народний просвітитель, ініціатор заснування «Общества им. М. Качковского» Іван Наумович, визначалися спершу, «окрім просвітницьких завдань, громадсько-політичні змістові орієнтири, пов'язані головно з русофільськими настроями його видавців. Однак формат насиченості змісту часопису заповнювався й різноаспектним просвітницьким матеріалом, з якого «читацький народ» черпав історичні, етнографічні, господарські знання» [19, с. 18].

Пресовидавничий коломийський феномен продовжувався, мабуть, і надалі, коли б не хвороба М. Білоуса, адже «популярність і поширення газети певною мірою переступили рубезі локального зацікавлення у межах повіту, а щорічні редакційні огляди політичного, громадського і культурного життя краю вигідно вирізняли її серед інших видань» [20, с.32].

У 1879 р. було оголошено цісарський декрет, в якому було визнано основною мовою викладання у Львівському університеті. В Галичині тривало наполегливе витіснення української мови з освітянського поля, з державних установ. Задекларована на державному рівні всеохопна паритетність прав українців і поляків залишилася тільки голою декларацією. «Незадоволення політикою, яку провадив офіційний Відень стосовно вирішення проблеми обох народів у Галичині, призвело до завершення вірно конституційного періоду українських послів» [8, с. 8].

Незважаючи на «очевидну необхідність політичного об'єднання давніх політичних опонентів - народовців і москвофілів - перед загрозою втрати національної ідентичності, порозуміння між ними так і не відбулося внаслідок провокативних дій авторитетних чільників «галицької рускості» В. Площанського та І. Добрянського на спільному засіданні в «Русській Раді». Саме ця подія зміцнила позиції народовського українства, що проявилось, зокрема, у заснуванні нових пресових друків. Адже доволі активно впроваджувана на пресові обшири Галичини громадсько-політична періодика наприкінці 70-х рр. суттєво підупала внаслідок надто складних для українства імперії політико-ситуативних нашарувань, а також вельми скрутного матеріального становища її видавців» [23, с. 4].

На початку грудня 1879 р. «зібралися львівські народовці на довірочну нараду в справі видавання більшої політичної газети» [4, с.11]. Незважаючи на брак коштів для реалізації задуманого проєкту, видання газети «Діло» розпочалося у січні 1880 р. за фактичного редакторства В. Барвінського, хоча з певних тактичних міркувань підписував газету до друку М. Коссак. Це видання завдяки зручному доцільному редагуванню і народній чистій мові придбало собі в короткім часі симпатії широких кіл суспільності й уже за півроку Д. Гладилович, що безплатно адміністрував газету, міг заявити, що: «Діло»,

маючи поперх 600 передплатників, може оплачувати редактора» [5, с.46]. Вдалих початок стимулював редакцію на нові журналістські звершення. Історія видання газети містить чимало різноаспектних фактів, пов'язаних і з особами, за редакторства яких упродовж 60 років вона залишалася національною трибуною українства завдяки особливостям вирішення інформативно-публіцистичних завдань, компетентності журналістського колективу, специфіці проведення полеміки з політичними опонентами. «Найголовніше - те, що його («Діла») концептуальні політологічні підходи та теоретичні засади повністю підтвердила новітня суспільна практика, цивілізовані методи боротьби за вільну і незалежну Україну, розбудови демократичної і правової демократичної держави», підсумував автор дослідження цього «поступу української суспільної думки» [6, с.57].

Характеризуючи громадсько-політичне життя 80-х рр. у Галичині, І. Франко відзначав: «що це був період «банкротств ідейних і матеріальних», маючи на увазі, головню, москвофільське середовище. Ув'язнення за «державну зраду» і судовий процес 1882 р. над А. Добрянським, І. Наумовичем, В. Площанським, О. Марковим та іншими галицькими москвофілами, відомий як «процес Ольги Грабар і товаришів», суттєво відкоригували позитивні погляди їхніх прихильників, які «відчули живе хвильоване в напрямі до народовства»» [27, с.5]. Така «ситуація не могла не вплинути на становище москвофільської преси, тим більше, що й урядовий Відень певним чином відреагував на її функціонування. Внаслідок таких дій, що призводили до вилучення не лише певних текстових фрагментів, а й цілих статей, наприкінці 1882 р. видавцями були закриті газети «Проломъ» і «Віче»».

Дослідником розглянуто найважливіші історичні моменти аналізованого періоду та їхній вплив на розвиток вітчизняної періодики, виділено п'ять його основних етапів. Перший період (1816 – 1834) – у

межах імператорських монархій Австро-Угорщини та Росії. Західноєвропейська преса, перші примірники якої надруковано у Відні у 1615 р., опередила українську пресу, як вважає автор, на 200 років, а російська преса, що з'явилася у 1703 р., більш аніж на 100 років. Першими ж «ластівками» української преси були, на думку науковця, випуски щотижневого «Прейсь-Куранта приходящимъ в Одессу иностранимъ товарамъ и исходящимъ російским товарамъ», що з'явився у 1809 р. в Одесі та проіснував до 1841 р. [9, с. 11]. Як уже зазначалось, І. Кревецький [12, с. 6] та М. Ясинський [45, с. 43] притримуються інших точок зору (їхні позиції також розглянуто у цій публікації). До категорії російської преси в Україні В. Ігнатієнко відносив і другий часопис, що з'явився у 1812 р. у Харкові заходами книготоргівлі Лангнера, а саме «Харьковскій еженедельникъ». Незважаючи на те, що за початок української преси прийнято вважати журнали «Харьковскій Демократъ» та «Украинскій Вестникъ» (1816), автор убачав за доцільне додати до цих двох часописів «Харьковскія Известія» (1816) та «Украинскій Журналь» (1824 – 1825), що вміщували матеріали українською мовою та знаходились під впливом харківської української групи громадських діячів [9, с. 11].

З переліку видавців (Г. Квітка, П. Гулак-Артемівський, Б. Маслович, Єв. Філомофитський) цілком ясно, що ці часописи видавалися коштами та силами місцевої спільноти, найвідомішими тогочасними громадськими діячами, письменниками та поетами. В. Ігнатієнко стверджує, що українська преса «так само як і преса західноєвропейська, виникла не з бажання урядових кіл, як це було в Росії (наказ Петра I у 1702 р. про видання «Курантов»), а дякуючи громадській ініціативі» [9, с. 16].

Явище публічності, вважає бібліограф, характерне для української преси протягом усього її розвитку. Другий період розвитку української преси (1834 – 1904). У межах цих десятиліть: «на обох частинах

української території відбулися кардинальні історичні події, і залежно від них змінювались об'єктивні обставини розвитку української культури, а отже, і преси» [24, с. 8].

Автор демонструє кількісне зростання української періодики у 1877 – 1904 рр., називаючи «орієнтовні цифри», які виразно ілюструють, наскільки масштабним було збільшення обсягу преси у ці десятиріччя: у 1834 – 1847 рр. у середньому за рік друкувалось 0,28 назви українських періодичних видань; у 1848 – 1859 рр. – 6,25; у 1860 – 1876 рр. – 7,3; у 1877 – 1904 рр. – було опубліковано 23,5 найменування вітчизняної преси [18, с. 4].

З усіх порівнюваних поміж собою часових відрізків і в межах окремих з них автор робить такі основні висновки:

- «на початку 3-го періоду українська преса числом збільшилася;
- придбала собі по всіх територіях розселення української людності читачів і опанувала певні територіальні центри (Львів, Перемишль, Станиславів, Чернівці, Коломия);
- викристалізувалась по фахах;
- поліпшилась з боку змісту та побільшала розмірами" [9, с. 41].

Третій період розвитку української преси (1905 – 1914) розпочинається з моменту революції в Росії, «під час якої російський уряд, під натиском бурхливих подій примушений був дати країні деякі вольності. Між іншими вольностями, що було здобуто в період революції 1905 року, досягнуто й волю друку. Зникли й заборони для українського друкованого слова» [9, с. 42]. Простежуючи третій період [9, с. 42] розвитку української преси, науковець акцентує увагу на декількох подіях, а саме:

- на початку цієї стадії (1905-1907) виникає численна партійна преса, розвиток якій покладено наприкінці другого періоду (наприклад, журнали «Праця» (1905), «Боротьба» (1905), «Вільна Україна» (1906);

- на цьому етапі фахова та наукова преса прогресувала в усіх своїх розгалуженнях: збільшилась кількісно, зміцнилась та стала глибшою за змістом;

- у 1905-1914 рр. національна преса досягла читача й стала «неминучою потребою» широких мас українського суспільства [9, с. 52].

Четвертий період розвитку української преси (з 1914 р., від початку війни, до 1917 р., початку революції) – «найкоротший по своєму довголіттю, але разом з тим він повертає українську пресу до часів Валуєва (1863) або часів 1876 р., коли печатка заборони лежала на українському друкованому слові» [19, с. 53]. Науковець наголошує, що 1916 р. є для української періодики поворотним етапом; перенісши внаслідок війни велику кризу свого розвитку, преса починає відроджуватися як у різних місцевостях України, так і в еміграції та серед полонених [9, с. 53]. П'ятий період розвитку української преси (1917- 1922) автор визначає як «період розцвіту», коли преса «продовжує розвиватись, виявляючи тільки деякі тенденції до зменшення числа назв, порівнюючи з першими роками революції» [9, с. 69]. На думку бібліографа, «1923 рік починає собою 6-й період розвитку української преси в одмінних умовах культурного життя на всіх територіях, що населяє український нарід» [19, с. 76]. «Після постанов XII З'їзду накреслились ясні шляхи для твердого й практичного розв'язання національних проблем в межах Радянських Республік з одного боку і загострення боротьби з українською культурою на окупованих українських землях в Польщі, Румунії та Чехо-Словачії» [19, с. 76].

РОЗДІЛ 2.

СТРУКТУРНО-ТЕМАТИЧНА ТА ЖАНРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ВИДАННЯ «ДІЛО»

2.1. Аналіз рубрик: зміст, структура, тематика

Проаналізуємо концепцію та особливості верстки газети.

Газета «Діло» випуск 1 від 3 квітня 1923 року: сторінка № 1. На першій сторінці використано більше трьох різних шрифтів. Інформація розміщена в чотири колонки. На полосі зверху розміщені й фігурні елементи (наприклад, маленькі квадрати використано задля відділення одне від одного «Редакція», «Передплата» 1 «Оголошення») [26]. У лівому верхньому куті розміщено анонс, рекламу й приватне оголошення. Різні шрифти та розміри заголовків використано, по-перше, для привернення уваги читача, по-друге, для відділення один від одного матеріалів, розміщених поруч, на одній полосі. Можливо, на той час здавалося: якщо всі матеріали будуть з однаковими заголовками (за розміром та шрифтом), то вони зіллються і не привертатимуть увагу. До того ж у ті часи, на відміну від сучасності, не було таких виражальних засобів, як-от: колір, ілюстрації та фото. Тому декоративну та художню роль в оформленні матеріалів у газеті «Діло» виконують саме заголовки.

Ще одним способом привернення уваги читачів та оформлення матеріалів є використання рамок (простих та фігурних). Газетна полоса не виглядає через них незрозумілою або занадто яскравою. Усі рамки перенесені на лівий край полоси, таким чином розділяючи оголошення, анонси тощо від інформації офіційного характеру.

Загалом перша полоса газети виглядає органічно. Вона умовно поділена на чотири частини: офіційна інформація у стриманому оформленні.

Яскраво оформлена назва газети. За допомогою незвичайного шрифту, великого розміру літер та її розміщення на полосі, назва не тільки одразу привертає увагу, а й гармонійно виглядає на полосі і взагалі надає певного стилю всій полосі та газеті загалом з дописом «Газета виходить рано».

Головним жанром газети стала велика, у декілька подач, аналітична стаття. «Такі статті часто друкувалися як редакційні, але в багатьох випадках їх писали провідні діячі народовського руху, депутати. Інформаційні матеріали супроводжувалися роз'яснювальними коментарями, у яких подія розкривалася з погляду її значення для українства» [9, с. 18].

Наприклад, подаючи інформацію про подорож цісаря до Галичини, «Діло» в наступному номері пояснювало, чим це добре для українців, які тут становлять більшість, отже, заслуговують на увагу.

Газета мала два політичні вектори: «вірнопідданість Австрійській державі і опозиційність польському режиму. Вона виступала за соборність всіх українських сил, тому коли розпочався процес над Ольгою Грабар щодо подій у с. Гниличках і на українців впало звинувачення у державній зраді, «Діло» встало на захист українців, хоч і москвофілів» [9, с. 18].

Газета у багатьох дописах із зали суду підкреслювала, «що такий крок селян Гниличків був зумовлений утисками польської адміністрації, латинізацією, що він був вимушеним, необдуманим». На захист став В.Барвінський, який писав: нас судять за те, що ми на своїй землі хочемо бути народом руським і розвиватися, хоронитися від усякого винародовлення, всякого гніту. У тому, «що вирок так і не був винесений, велика роль належить саме публікаціям «Діла». На початках

газета мала свою демократичну позицію, проте не завжди витримувала її надалі в ході розвитку українства і урізноманітнення поглядів» [11, с. 9].

Сторінка № 2. Вона поділена на 4 рівномірних колонок, відділених одна від одної лінійками. Зверху полоси, посередині, розміщена назва газети, відділена від основного тексту лінійкою. Там же, ліворуч від назви – сторінка, праворуч – номер випуску. Всі місця на сторінці «віддане» під офіційну інформацію. Порівняно з першою сторінкою, на другій не використано так багато різних шрифтів заголовків, рамок та фігурних елементів. Анонс «Польська преса перед українською проблемою» прикрашений малюнком [31].

Сторінка № 3. Зверху і знизу сторінки розміщено рекламні оголошення. На ускладнення сприйняття впливає розміщення реклами зверху. Оголошення, нічим не виділене, набране більшим шрифтом, ніж текст матеріалів, що знаходяться під ним. Тому ця реклама виглядає як заголовок до наступного тексту.

Сторінка № 4. Вона має недбалу, складну композицію, через те, що «накидано» різного типу інформації, суміш різних елементів оформлення матеріалів: рамок, лінійок, прикрас, таблиць. Використано багато шрифтів. Четверта сторінка не має чітко вираженого поділу на колонки. Щоб сприйняти інформацію на полосі, треба звикнути до сторінки.

Важливим недоліком у верстці газети, на нашу думку, є те, що коли матеріал переноситься з однієї сторінки на іншу, важко знайти це продовження, через невдале розташування рекламних та приватних оголошень у верхніх частинах сторінок.

Газета «Діло» - випуск 20, 1923 року: сторінка № 1. На першій сторінці інформація розміщена в чотири колонки. Найактуальніші рубрики «Організатор українського повстання», «За селянські інтелігентні одиниці», «Книжка в науку і пересторогу». На полосі зверху розміщені й фігурні елементи (наприклад, маленькі квадрати

використано задля відділення одне від одного («Редакція», «Передплата» і «Оголошення») [31]. У лівому верхньому куті розміщено анонс, рекламу й приватне оголошення. Різні шрифти та розміри заголовків використано, по-перше, для привернення уваги читача, по-друге, для відділення один від одного матеріалів, розміщених поруч, на одній полосі. Можливо, на той час здавалося: якщо всі матеріали будуть з однаковими заголовками (за розміром та шрифтом), то вони зіллються і не привертатимуть увагу. До того ж у ті часи, на відміну від сучасності, не було таких виражальних засобів, як-от: колір, ілюстрації та фото. Тому декоративну та художню роль в оформленні матеріалів у газеті «Діло» виконують саме заголовки.

Ще одним способом привернення уваги читачів та оформлення матеріалів є використання рекламних оголошень на кшталт «Важне, для тих, хто задумують поїхати до Америки», реклама кінотеатру «Коперник і Маруся», «Оповістки», «Дрібні оголошення». Зверху і знизу сторінки розміщено рекламні оголошення. На ускладнення сприйняття впливає розміщення реклами зверху. Оголошення, нічим не виділене, набране більшим шрифтом, ніж текст матеріалів, що знаходяться під ним. Тому ця реклама виглядає як заголовок до наступного тексту.

Загалом газети виглядає органічно. Вона умовно поділена на чотири частини: офіційна інформація у стриманому оформленні.

Яскраво оформлена назва газети. За допомогою незвичайного шрифту, великого розміру літер та її розміщення на полосі, назва не тільки одразу привертає увагу, а й гармонійно виглядає на полосі і взагалі надає певного стилю всій полосі та газеті загалом з дописом «Газета виходить рано».

Сторінка № 4. Вона має недбалу, складну композицію, через те, що «накидано» різного типу інформації, суміш різних елементів оформлення матеріалів: рамок, лінійок, прикрас, таблиць. Використано багато шрифтів. Четверта сторінка не має чітко вираженого поділу на

колонки. Щоб сприйняти інформацію на полосі, треба звикнути до сторінки.

Важливим недоліком у верстці газети, на нашу думку, є те, що коли матеріал переноситься з однієї сторінки на іншу, важко знайти це продовження, через невідале розташування рекламних та приватних оголошень у верхніх частинах сторінок.

2.2. Тематичне наповнення та автори часопису

Одним із пріоритетних Газета «Діло» - видатне явище в історії української журналістики. Це одна з найстаріших газет, що виходила близько 69-ти років (1880-1939).

Ю.Шаповал виділив у її існуванні три періоди:

«I – 1880-1887 рр. Час становлення газети і перехід до щоденного виходу. Газету редагував В.Барвінський. Він несподівано помер в 1883 р. у віці 33 р. Потім нетривало А.Горбачевський та 18 років (1884-1902* І.Белей».

«II – 1888-1902 рр. Щоденне функціонування під ред. І.Белея як провідного органу народовців».

«III – 1903-1939 рр. Існування «Діла» поруч з розгалуженою українською періодикою. Тоді вона виходила з перервами, викликаними першою світовою війною (редакцію перенесли до Відня, вона з'являлася всього раз у тиждень* та приховано під іншими назвами («Українська думка», «Громадська думка», «Український вісник», «Громадський вісник», «Свобода»* у 1920-23 рр.» [39, с. 16].

Зі своєю появою ««Діло» відстоювало інтереси народовського напрямку, потім – Народної Ради (з 1886 р.* та Української націонал-демократичної партії (з 1899 р.). Проте офіційним їхнім органом газета не була ніколи. Вона подавала і опозиційні думки, надавала можливість висловитися різним політичним угрупованням».

У рубриках було охоплене все «розмаїття суспільного дійсності. «Діло» широко висвітлювало життя України пообіч кордону, показувало становище галицьких селян, боротьбу українців за свої права в Австрії та у Росії, масову еміграцію, першу світову війну, революції 1905 та 1917 рр. у Росії. Пізніше газета писала про примусову колективізацію, голодомор 1932-33 р., масові репресії на підрадянській Україні» [19, с. 76].

З Наддніпрянської України з «Ділом» співпрацювали історик В.Антонович, літературознавець О.Кониський, Олена Пчілка, М.Грушевський, І.Нечуй-Левицький. Останній, до речі, «подорожуючи по Карпатах, зауважував велику бідність польського населення і писав: краще, ніж поборювати українців, полякам варто придивитися до рівня життя свого народу і про нього подбати. Газета передруковувала цікавіші матеріали з журналу «Киевская старина». Вона опублікувала роман М.Костомарова «Черниговка» про протистояння українців і росіян на ментальному ґрунті» [9, с. 6].

З вересня 1882 р., як свідчать історичні джерела, «з «Ділом» на запрошення І. Белея почав співпрацювати І.Франко, який публікував свої дописи анонімно або під псевдонімом Мирон. Він друкував тут і художні твори. У його публіцистиці Ю.Шаповал називає два цикли: економічний та історико-філософський. У першому автор аналізував бюджетну політику Австрії та Галичини, фінансування з держ-бюджету освіти, аналізував ведення селянських господарств. Він використовував широко статистику, дуже розвинуту в Австрії в ті часи. Його статті з обсягом цифр дуже аргументовані» [27, с. 76].

І.Франко у статті «Галицька індемнізація» звертався до уряду з проханням: «подарувати селянам відшкодування за знищення панщини, бо це не дає Галичині належно розвиватися. Публіцист писав, що на українську освіту в Галичині з держбюджету витрачається 11,4% - це дуже мало для українців, які становлять населення держави. Він

вимагав належного фінансування краю. В історико-філософських працях І.Франко писав, що український народ без набуття політичної свідомості не зможе скористуватися навіть мінімальними здобутками, що він буде вічним платником податків для сильніших національних верств» [27, с. 76].

У статті «Наш погляд на польське питання» І.Франко написав: «...про неможливість відродження Польщі в Галичині, внаслідок чого польська цензура конфіскувала газету. У статті «Воскресеніє чи погребеніє?» йшлося про відродження етнографічної Польщі, а не історичної Речі Посполитої. Автор доводив, що Польща є там, де живе польський люд, а де його немає, не варто заходів» [17, с. 36].

Співробітництво І.Франка з «Ділом» припинилося на початку 1885 р. Це сталося через його статтю «Галицьке українофільство», у якій він висловив надто радикальні для народовців думки, «назвавши В.Барвінського, М.Драгоманова, І.Белея і видавців «Діла» червоними радикалами і соціалістами. Стаття справила враження вибухлої бомби. Автору навіть заборонили заходити до львівської «Просвіти», відлучили від української преси, розпочали цілу кампанію проти нього. Ображений Франко пішов до поляків, десять довгих років працюючи кореспондентом у газеті «Kurjer Lwowski». Його відхід став втратою для української журналістики» [27, с. 76].

Після того «Діло», проте, не змінило позиції. З кращих публікацій – стаття В.Антоновича «Про польсько-руські взаємини («Польсько-руські взаємини XVII віку в сучасній польській призмі»), яка стала відгуком на роман польського письменника Г.Сенкевича «Вогнем і мечем», з яким історик вступив у дискусію. Він довів, що козаки захищали кордони Польщі, а виступали проти неї лише за умов нехтування нею їхніх прав. Наприкінці 1886 р. у програмній заяві «Від редакції» йшлося, що «Діло» має на меті об'єднати читачів від Сяну аж за Дніпро. На той час газета стала найбільшим часописом, 1887 р.

пройшов під курсом об'єднання сил, і з 1888 р. газета стала щоденною» [7, с. 6].

З того часу «важливішими стали інформаційні жанри, рубрики «Телеграми «Діла», «Перегляд політичний», «Дописи з провінції», «Вісті з України», друкувалися репортажі з сесій парламенту, сейму, судових зборів, зборів громадських організацій, партій та наукових товариств. Важливе місце у зв'язку з цим займав жанр звіту. Зросла оперативність повідомлень. Поважну роль відігравала хроніка» [2, с. 7].

Помітним став звіт загальних зборів Народної Ради. Газета подала «звіт про політичний процес над двома українськими художниками, які розписали стіни сільської церкви, зобразивши у картинах пекла за народними уявленнями місцевих панів і ксьондзів, вогонь під якими розпалювали селяни. «Діло» брало активну участь у виборчих кампаніях, вело агітацію за руських кандидатів, виступали за чистоту виборів. Особливого розголосу набув протест селян с. Чернів проти фальсифікації виборів, оприлюднений газетою. У рубриці «З руху виборчого» було вміщено допис «Криваві вибори в Черневі», «Ситуація стає поважна» та відозви з пересторогою до виборців. Газета писала, що перемогу полякам забезпечують військо та жандарми, ув'язнюють людей, надуживають владою. «Діло» розповідало про політичні процеси, що велися над протестуючими селянами. Газета втручалася в ці справи, вимагала реакції уряду на свої виступи» [17, с. 76].

Вона активно писала про українське політичне життя. «Діло» висвітлювало «створення у Львові в 1890 р. Русько-Української радикальної партії (РУРП*, опублікувало її програму, висловило свою позицію щодо неї, наголошуючи на перевазі національного чиннику перед соціалістичним. Воно висвітлювало і підписання «Нової ери» та наступну відмову українців від цього кроку. «Діло» повідомило про створення Української національно-демократичної партії у 1899 р.» [23, с. 76]

Посилення інформаційної діяльності не привело до послаблення публіцистично-аналітичних публікацій. Важливе місце займала історична публіцистика О.Партицького. Програмовою для газети була дискусія з О.Піпіним, який покритикував «Історію літератури руської» О.Огоновського, звинувативши автора в тому, що він «хатню літературу для домашнього вжитку хоче вивести поміж світові і створити історію неіснуючої літератури. У дискусію вступив І.Нечуй-Левицький працею «Українство на літературних позвах з Московщиною», яка під псевдонімом І.Баштовий 31 номер поспіль друкувалася в «Ділі» [27, с. 76].

Газета повідомляла «про міжнародні події та орієнтувала українців у світовій політиці. До числа важливіших належала економічна тема, висвітлення становища селянства, податкової реформи, трудова еміграція та її причини. Традиційною була тема шкільництва. Із 30 гімназій Галичини лише 2 були українськими, - писало «Діло» [2, с. 7].

Українські послы щоразу вносили законопроект про обов'язкове вивчення у гімназіях двох мов. Але така ідея завжди наштовхувалася на протест польських депутатів. Зміна до закону про мови вже була ухвалена, але все одно не виконувалася на практиці, про що йшлося в газеті. «Діло» писало, як директор Бродської гімназії не прийняв до неї селянського сина, порадивши йому йти до плуга. Йшлося про «введення української викладної мови у Львівському університеті на різних факультетах, широко розповідалося про приїзд до Львова для читання лекцій відомого історика М.Грушевського, друкувалися його праці, зокрема і габілітаційна лекція. У 1912 р. було вбито українського студента, який вимагав викладання українською в університеті. Уряд врешті погодився на цю вимогу, але через початок війни намір не вдалося здійснити» [27, с. 76].

Газета друкувала і художні твори (П.Куліш, Ганна Барвінок, Б.Лепкий, Т.Бордуляк, В.Стефаник, В.Щурат, І.Франко), «аналізувала

літературний процес, відгукувалася рецензіями на літературні новинки. З помітніших стала стаття І.Франка «Дещо про себе самого», де він писав, що не любить українців, викривав їх негативні риси. Ю.Романчук відгукнувся на неї статтею «Смутна проява», де докоряв йому за брак патріотизму. І.Франко відповів віршем «Сідоглавому». Критика поета на адресу галицької громади виглядала обґрунтованою і справедливою» [35, с. 16].

Розглянемо тематику та жанрове розмаїття матеріалів видання.

У 33 числі за 1902 р. у часописі «Діло» було надруковано некролог В. Площанського і відзначено, що з другої половини 1887 р. «урвалася йому поміч з Росії, перелившись на спритніших людців». Виявилося, що це-видавець і редактор «Червоної Русі» О. Марков, якому вдалося переконати російських «благодетелей» у необхідності підтримки часопису, головною метою якого було протистояння українофільським тенденціям у Галичині. «Борьба за свободу и благо русского отечества», - саме під таким гаслом формувався зміст видання, основна частина якого відводилася політичному інформуванню аудиторії та доволі вміло прихованій, а іноді й, навпаки, - агресивно наполегливій, пропаганді кращості «русского». Однак не можемо не відзначити, що, окрім продумано розставлених читацтву політичних тенет, редакція цього видання продовжувала й просвітницькі традиції своїх попередників - «братів за духом». Мовознавча, літературознавча, дидактична, історична, краснописьменна (Марко Вовчок, Д. Маркович, Е. Ожешко, Гі де Мопассан, інші літературні таланти) текстові частини формувалися організаторами під «истинно нравственномъ и релігійно-національномъ» поглядом. Не вдаватимемося в подробиці, намагаючись пояснити суть «релігійно-національного» світогляду видавничо-редакційних колективів москвофільських часописів [26, с. 76].

Але трапляються і такі жанри, як: фейлетон, замітка. Наприклад, замітки: «О Русско-Японскомъ соглашении», «Реформа мещанскихъ управ», «Проект реорганізації поліції», «Церковные сборы» [36, с.8].

Неоднозначним є матеріал «Среди газетъ» [35, с.6]. Судячи з назви, можна сказати, що за жанром цей матеріал є оглядом преси, хоча мова в ньому піде про газети. Але за жанром цей матеріал є чимось середнім між заміткою і коментарем (натяк на авторське судження). А темою є Балканський півострів та його економічна вигода для Москви. Цей матеріал й яскравий приклад для сучасної журналістики, коли лише один заголовок може погіршити сприйняття матеріалу читачем. Заголовок абсолютно не відповідає змісту замітки.

На третій сторінці вміщено публікацію під назвою «Маленькій Фельетонъ» [36, с.3]. За жанром цей матеріал є фейлетоном, у якому йдеться про розмову чоловіка та жінки щодо такого виду спорту, як боротьба. У фейлетоні показано два абсолютно різні погляди на спортивну боротьбу: жіночій та чоловічій. Мова матеріалу, порівняно з іншими текстами, жива, наближена до народної. Автор тонко вимальовує характери персонажів. Через діалог читач не тільки розуміє основну думку матеріалу, а й риси характеру персонажів.

2.3. Висвітлення національно-культурної тематики на сторінках часопису «Діло» (1922-1939 р.р.)

Газета, що побачила світ 1 вересня 1922 р., повідомила читачів: «Після 4-річної мовчанки «Діло» знову почало виходити в світ».

Редакційна стаття, написана з цього приводу, містила інформацію про засновників часопису (головного редактора В. Барвінського, членів редколегії І. Белея, Л. Цегельського, В. Панейка) та його непересічних дописувачів (Ю. Романчука, М. Павлика, М. Грушевського, К. Левицького, М. Лозинського, О. Назарука), працю яких оцінила досить високо: «А які люде стояли на чолі редакції, які каменярі бралися за

важку працю, розбиваючи тверду скалу рабства, заскоружлості, нужди, не свідомості... «Діло» ніколи не було виключно партійним органом, ніколи не заступало суто партійних інтересів, тільки обороняло націю як цілісність, стояло на сторожі прав цілого національного організму» [10, с. 76]

Історію заснування часопису «Діло», як періодичного видання народовців, а згодом націонал-демократів Галичини, опублікував один з активних його дописувачів О.Кузьма, який «подав досить змістовну інформацію про плідну працю головних редакторів газети в різний час: В. Барвінського (1880-1883 рр.), А. Горбачевського (1883 р.), І. Белея (1884-1902 рр.), В. Охримовича (1902 р.), Є. Левицького (1902-1906 рр.), О. Борковського (1906 р.), Л. Цегельського (1907-1908 рр.), Я. Веселовського (1909-1911 рр.), В. Кушніра (1911-1912 рр.), В. Панейка (1912-1918 рр.) і розповів про значення часопису для національно-культурного життя краю: «Українське громадянство завдяки нашій газеті навчилося читати українську книжку». «Сімдесят кілька томів «Бібліотеки найрізноманітніших повістей» стали першою тривкою основою наших бібліотек, родинних і публічних. Твори європейської літератури, подані вперше редакцією «Діла» в українським перекладі, зачали заступати нашій публіці польські романи і ще нині переховуються по бібліотеках як цінна рідкість»» [27, с. 76].

З нагоди п'ятдесятої річниці виходу у світ «Діла» як щоденної газети опублікували спеціальний номер часопису зі спогадами читачів та дописувачів цього періодичного видання, зокрема, К. Левицького, Д. Левицького, О. Кузьми, В. Сімовича, К. Малицької, І. Копача.

Видатний громадсько-політичний діяч К. Левицький, згадуючи про події кінця 70-их років XIX ст., у статті «Як радили наші старі громадяни 1879 р. , чи приступити до видавництва «Діла» писав про найпалкішого прихильника видання часопису наступне: «Володимир Барвінський переміг смілою політичною думкою, бо саме тому треба

провідного політичного органу, щоб національну ідеологію утвердити в нашій інтелігенції та щоб опанувати думку нації і поширити її пізніше в народних масах [9, с. 76].

Письменниця К. Малицька та гімназійний професор І. Копач згадували про поширення редакцією часопису найкращих творів української та зарубіжної літератури, що зіграло неабияку роль у формуванні світогляду провідних діячів національного руху.

Українці Галичини, окрім видання періодичних видань, розуміючи важливість діяльності національно-культурних товариств, створених в кінці ХІХ - на початку ХХ ст., влаштовували численні святкові заходи з нагоди їхніх ювілеїв.

Газета «Діло» досить часто інформувала про проведення таких заходів і публікувала спогади їхніх членів. Марія Струтинська (одна з учасниць жіночого руху) у статті «Товариство українських жінок в Станіславі (з нагоди 40-літнього ювілею)» 1924 р. писала: «Основання першого жіночого товариства в Станіславові являється важним етапом в розвитку свідомости серед українського жіноцтва Галицької землі» 8. Через десять років - 12 січня 1934 р. «Діло» опублікувало більш змістовну статтю «В 50-ліття заснування першого українського жіночого товариства в Галичині», де йшлося про здобутки товариства в організації українського жіноцтва як важливого чинника суспільного життя. На думку автора статті, провідну роль у цьому процесі відіграла Наталя Кобринська, ініціатор заснування «Товариства руських женщин» в 1884 р., «творець зорганізованого жіночого руху і піонер українського фемінізму». З нагоди тридцяти п'яти років діяльності «Станіславського Бояна» «Діло» 29 січня 1933 р. проінформувало читачів про найважливіші здобутки вищевказаного музичного товариства: 22 випуски «Музичної бібліотеки» та організацію одного з найкращих хорових колективів Галичини [35, с. 16].

Чимало цікавого матеріалу опублікувала газета про відомих громадсько-політичних діячів, літераторів та науковців другої половини XIX - початку XX ст. Зокрема детальний аналіз життєвого шляху М.Грушевського зроблено на сторінках «Діла» 1926 р. в статті «Всеукраїнське свято (Ювілей акад. М. Грушевського)» з нагоди 60-ліття від дня народження академіка і 40-ліття його літературної, громадської й наукової діяльності. Оцінюючи внесок видатного історика в розбудову національного життя українців газета писала: «Свято - це радісний день для цілої соборної України, бо, дійсно, хто з наших теперішніх діячів більше заслужений перед цілою українською землею, як акад. Грушевський» [36, с. 4].

Безперечно, не можна оминати увагою публікації часопису, присвячені століттю виходу у світ «Русалки Дністрової» літературознавця М. Возняка, де йшла мова про труднощі, які здолали діячі «Руської трійці», щоб вона побачила світ, і про значення цього твору для української громадськості Галичини. Автор цитує слова М. Шашкевича: «При написанні низки моїх речей головною моєю ціллю було приклястися до культури української мови й причинитися до літератури в цій мові, наскільки дозволили на це мої слабкі сили. А що я переконався, що ця мова значно різниться від церковної й московської мови, шукав я її в устах народу» [24, с. 76].

1926 р. «Діло» не могло не згадати про десяту річницю з дня смерті Івана Франка, видатної постаті в політичному та літературному житті Галичини другої половини XIX - початку XX ст., велич якої не була гідно оцінена його сучасниками. Літературознавець В. Дорошенко у статті культ Франка писав: «Великі люде не тільки не перестають жити серед своєї суспільности, закінчивши своє тілесне існування, а навпаки, зі смертю своєю оживають вони наново у вдячній пам'яті земляків, воскресають духово, щоб уже ніколи не вмерти» [25, с. 16].

Аналізуючи публіцистичну творчість І. Франка, «Діло» писало: «Кожна з них (статей у періодичній пресі) була немов посланє апостола нації до всіх її живих дітей. Кожна з них була великою і незабутньою подією, справжнім одкровенням, вони формували душу і мозок покоління» [27, с. 76].

Українське музичне мистецтво також знайшло своє відображення на шпальтах часопису в 20-30-их рр. ХХ ст., зокрема, «вшановуючи двадцятую річницю з дня смерті відомого композитора Анатолія Вахнянина, газета опублікувала низку статей про його творчу та політичну діяльність». «На особливу увагу серед них заслуговує розвідка Станіслава Людкевича. Автор розповів про плідну працю композитора, який був професором гімназії і депутатом Австрійського парламенту, одним із організаторів Музичного інституту у Львові, активним учасником національно-культурних («Просвіта», «Руська Бесіда») та музичних («Теорбан», львівський «Боян») товариств. «Аналізуючи творчі здібності А.Вахнянина, його сучасник зазначив: «гарний співак, фанатичний любитель хорового співу, запалений (завзятий - Л.Ш.) організатор хорових гуртків, а врешті один з передових музиків-композиторів Галичини минулого віку» [36, с. 46]

Також на сторінках «Діла» з'явилася стаття, де зробили «детальний аналіз музичного доробку композитора, акцентуючи не лише на здобутках, а й на недоліках. Автор звернув увагу на досить цікавий аспект - Анатоль Вахнянин не був музикантом за фахом, проте це не завадило йому стати одним з провідних українських композиторів Галичини кінця ХІХ - початку ХХ ст.» [37, с. 76].

Не оминув увагою часопис також творчості відомого співака Олександра Мишуги, повідомляючи про його смерть на чужині (в Німеччині) 27 вересня 1922 р. Незважаючи на те, що останні роки свого життя провів поза межами рідної землі, залишався її патріотом. Про це свідчать й такі рядки автора посмертної згадки про нього: «Останньою

думкою Покійника була журба про Музичне Товариство ім. Лисенка у Львові, якому й записав цілий свій маєток» [36, с. 76]. Крім некрологу, «Діло» опублікувало спогади О. Мишуги, які він написав незадовго до смерті. Майбутній співак згадав, як вперше під час навчання у Львові потрапив на прем'єру оперної вистави, що й згодом стало вирішальним у виборі життєвого шляху.

Українці Галичини шанували пам'ять діячів, що в другій половині XIX ст. плідною працею сприяли активній діяльності національних організацій. Саме тому на сторінках часопису періодично з'являлися статті, де автори знайомили читачів з діяльністю таких людей. Зокрема, К. Левицький в розвідці «Михайло Димер - давній львівський громадянин (1819-1890)» звернув увагу, що завдяки праці та коштам цієї непересічної особистості змогли побачити світ чимало українських підручників та популярних книг, адже автор «більшу частину накладів покривав власним коштом та поширював видавничі накладки, як ідеологічну пропаганду» [36, с. 76].

В іншій посмертній згадці під назвою «Володимир Лукич Левицький», крім повідомлення про смерть відомого українського літератора та громадського діяча, розповіли про найважливіші його здобутки, адже він був редактором перших популярних календарів «Просвіти», що виходили протягом 1880-1885 рр. , часопису «Зоря» у Львові (1890-1896 рр.), літературного збірника «Ватра» у Стрию 1886 р. Завдяки його громадській роботі в містечку Винники, що під Львовом, постав величавий пам'ятник Тарасу Шевченку, збудували будинок «Просвіти», започаткували роботу кооперативні установи²³. Отже, на сторінках часопису «Діло» протягом 20-30-х рр. XX ст. було опубліковано чимало публіцистичних статей, спогадів та посмертних згадок, що складають цікавий джерельний матеріал для вивчення національно-культурного життя українців Галичини другої половини XIX - початку XX ст. [36, с. 76].

За допомогою публікацій щоденної газети можна з'ясувати причини виходу у світ «Діла» і дізнатися про діячів, причетних до його видання, отримати інформацію про діяльність національно-культурних товариств Галичини другої половини ХІХ - початку ХХ ст. в статтях, надрукованих з нагоди святкування їхніх ювілеїв.

Чимало різнопланового матеріалу на шпальтах часопису присвячено «видатним українським громадсько-політичним діячам, науковцям, літераторам, митцям, що дозволяють з'ясувати те, як нащадки оцінили їх внесок у розвиток українського національно-культурного життя».

ВИСНОВКИ

Для українців-галичан перші десятиліття ХІХ ст. були періодом національного «пробудження», «початком повільного і нелегкого усвідомлення власної національної ідентичності». Частина освічених «русинів» відкривала для себе своє справжнє національне коріння, історичну, культурну спадщину та рідну мову.

Усвідомлення «своєї української тотожності тягнуло за собою намагання захистити її від тиску полонізації, прагнення просвіщати народні маси. Поступово українська інтелігенція прийшла до розуміння необхідності боротися за політичну рівноправність українців як засіб забезпечити вільний національний розвиток. Потужним чинником національного самоствердження українців у Галичині могла бути власна преса». Однак ще до середини XIX ст. через соціальну нерівність, неписьменність, бідність величезної більшості населення українські часописи в краї так і не з'явилися.

Піднесення національного життя українців спричинилося до появи української преси в Галичині, викликане революцією 1848–1849 рр. Початок українській пресі поклала газета «Зоря Галицька», перший номер якої вийшов у Львові в травні 1848 р. Часопис підтримував починання Головної Руської Ради, виступив на захист права українців створити в Австрійській імперії свою національно-територіальну автономію.

Протистояння двох основних течій інтелектуального життя українців краю – русофільства та народовства, саме це віддзеркалювала українська преса в Галичині 50–70-их рр. XIX ст.

Центральним предметом дискусії русофільських та народовських часописів були питання мови і культури, проблема вибору «русинами» орієнтирів національного розвитку. Засадничо різні підходи до її вирішення визначали, серед іншого, й мову часописів обох напрямків.

На зламі 70–80-х рр. XIX ст. провід національного життя українців Галичини переходить до народовців. Одним з проявів цього стала поява нових популярних народовських часописів – «Батьківщини» та «Діла», які зуміли серйозно потіснити досить ще сильну на той час русофільську пресу, здобути вплив серед освіченої української молоді.

Важливою складовою системи української преси Галичини кінця XIX – початку XX ст. стали освітньо-педагогічні часописи, які

висвітлювали життя української школи, становища вчителів, обстоювали право українців здобувати освіту рідною мовою.

Рубіж XIX та XX століть став початком нового етапу в історії українського національного руху в Галичині, на якому провід у боротьбі за національні права українців перейшов до політичних партій. Уже у самому процесі їх створення важливе місце зайняли українські часописи, що виконали роль організаційних осередків та ідеологічно-теоретичних «лабораторій».

Першим офіційним українським партійним виданням у Галичині став часопис «Народ» – орган Русько-української радикальної партії. З 1900 р., паралельно із створенням у краї українських національно-демократичної та соціал-демократичної партій, сформувалася і система партійної преси. Часописи націонал-демократів, радикалів та соціал-демократів відображали та пропагували програмні вимоги партій, висвітлювали їх діяльність, інформували читачів про події суспільно-політичного життя, оцінюючи останні з точки зору партійної ідеології та програмних вимог. Вплив на партійні видання став одним з головних важелів керівництва партіями, а боротьба за нього – важливою складовою внутрішньопартійної боротьби.

На початку Першої світової війни Львів був окупований російськими військами. Царський уряд, що взагалі не визнавав існування самостійної української нації, почав русифікацію, закрив українські газети та журнали. Після відновлення у краї австрійської адміністрації частково відновилася й українська преса. Однак на її публікаціях позначилися цензурні обмеження воєнного часу.

З утворенням ЗУНР усі партійні газети займали державницькі позиції, а також загалом негативно, хоча і з принципово різними акцентами, оцінювали російський більшовизм та його політику щодо України.

На території Східної Галичини, що була окупована Польщею, вихід українських газет було припинено. У Львові, долаючи цензурні перепони, виходив лише один соціал-демократичний часопис «Вперед», який врешті-решт теж був закритий польськими властями.

В Західно-Українській Народній Республіці українські часописи уперше видавалися у своїй державі. З переходом галицьких земель під владу Польщі почався новий етап в національній історії українців Галичини, а відтак і в історії української преси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопов А. И. Отечественные специальные журналы, 1765 – 1917. Историко-типологический обзор : монография / А. И. Акопов. – Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – 128 с.

2. Балика Д. А. Активізація роботи в наукових бібліотеках / Д. А. Балика // Бібліотечний збірник. Ч. 1. Праці шої К., 1926. – С. 89–98. ISSN 2076-9326. Вісник Книжкової палати. 2013. № 97
3. Балика Д. А. Інтереси читачів-українців загальної читальні ВБУ / Д. А. Балика, О. І. Карпинська // Життя і революція. – 1927. – № 3. – С. 334–344.
4. Белинский В. Г. Русская литература в 1842 г. / В. Г. Белинский // Полное собрание сочинений. – М., 1955. – Т. 6 : Статьи и рецензии, 1842–1843. – С. 512–546.
5. Дем'янчук В. Видавнича діяльність Всеукраїнської академії наук / В. Дем'янчук // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 2. – С. 8–19 ; № 3. – С. 18–22.
6. Іваницька Б.В. Преса господарських товариств Східної Галичини: тематичні аспекти, суспільно-політична роль (1918-1939 р.р.) / Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соц. комунікацій. – Львів, 2015
7. Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення / В. Ігнатієнко // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – С. 22–26.
8. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1933): історико-бібліографічний етюд / В. Ігнатієнко. – Х. : Держ. вид-во України, 1926. — 78 с.
9. Ігнатієнко В. Української преса в 1922 році / В. Ігнатієнко // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 1. – С. 5–12.
10. Ігнатієнко В. Українська преса (1816 – 1923): Іст.-бібліогр. етюд. К., 1926.
- 11.Кревецький І. Перша газета на Україні / Ів. Кревецький // Бібліологічні вісті. –1926. – № 4. – С. 5–15.
- 12.Крип'якевич І. Найдавніші папірні на Україні (XVI ст.) / І. Крип'якевич // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 64–65.

13. Куфаєв М. Книга й формальна метода / М. Куфаєв // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 56–62.
14. Куфаєв М. О. Ловягин "Основи книговедєния" / М. Куфаєв // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 2. – С. 81–84.
15. Лисиченко Д. Стан книжкової торгівлі / Д. Лисиченко // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – С. 35–40.
16. Лисиченко Д. Українська преса в Катеринославі / Д. Лисиченко // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 2. – С. 1–7.
17. Лисовский Н. М. Книговедение, как предмет преподавания, его сущность и задачи : вступительная лекция, читанная 28 сентября 1913 г. в Императорском Петроградском университете приват-доцентом Н. М. Лисовским. – Пг. : Т-во тип. Рябушинских, 1915. – 24 с.
18. Лисовский Н. М. Собрание и разработка статистических сведений о книгоиздательстве и периодической печати в России / Н. М. Лисовский. – СПб. : [б. и.], 1896. – 26 с.
19. Ловягин А. М. Основы книговедєния / А. М. Ловягин. – Л. : Кооперат. т-во «Начатки знаний», 1926. – 165 с.
20. Ломоносов М. В. Полное собрание сочинений. Т. 10. Служебные документы и письма, 1734–1765 гг. / М. В. Ломоносов. – М. ; Л. : Изд-во Акад. наук СССР, 1954. – 934 с.
21. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття. – Джерсі-Сіті, 1974. – С. 16, 17; Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1989-1890.
22. Нечитапюк М. Ф. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9-10 грудня 1993 р.) – Львів, 1993. – С. 17-22;

23. Романюк М. М. Історія української преси: Проблеми періодизації // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1994. – Вип. 1. – С. 11, 12.
24. Романюк М. М, Галушко М. В. Українські часописи Коломиї (1865-1994 рр.): Іст.-бібліограф. дослідж. – Львів, 1996. – С.11.
25. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. – Львів, 1910. – С 314.
26. Романчук Ю. З моїх споминів про «Діло» // Діло. – 1930. – 4.9. За сто літ: Матеріяли з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття. – Х.; К., 1930. – С 229-241.
27. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. – Львів, 1910. – С. 293.
28. Охрнювич В. Кілька критичних думок про жите та розвій галицко-руської інтелігенції // Народ. – 1890. – Ч. 21. – С. 324.
29. Стахів М. Українська Радикальна Партія перед початком політичної діяльності д-ра Івана Макуха: вступ до його спогадів // Макух І. На народній службі. – Детройт, 1958. – С. 12.
30. Сагарда М. Обсяг поняття «періодика» : (до основних питань зведеного кат. період. видань у б-ках України) / М. Сагарда // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. – 1928. – № 2. – С. 15–34.
31. Січинський В. До питання про автора гравюр українського перводруку / В. Січинський // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 6 – С. 58–61.
32. Сомов Н. М. Состав книговедени / Н. М. Сомов – М. : Рус. библиогр. о-во при І гос. Моск. ун-те, 1931. – 98 с. – С. 75.
33. Таранушенко С. Рідкий стародрук / С. Таранушенко // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 4. – С. 16–21.
34. Хімяк О.М. Українська преса другої половини ХІХ – початку ХХ століття як чинник формування національної свідомості українців

Галичини// Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд.істор.наук. – Львів, 2006 р.

35. Шаповал Ю. Часопис «Діло» (1880 - 1939 рр.): історія, проблеми, люди // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1995. – С. 5 – 45
36. Шаповап Ю. Г. «Діло» (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки. – Львів, 1999. – С 341. Родимці // Буковина. – 1885. – Ч. 1.
37. Яворскій Ю. Очеркъ развития галицко-русской литературы // Галицко-Русскій Вѣстникъ. – 1894. – № 1. – С. 42.
38. Яновский М. Ф. О книге: опыт анализа понятия «книга» / М. Ф. Яновский. – К. : Культура, 1929. – 188 с.
39. Ясинський М. М. В справі української книгознавчої термінології / М. М. Ясинський // Бібліотечний журнал. – 1926. – Ч. 2/3. – С. 12–16.
40. Ясинський М. М. До питання про початок української преси / М. М. Ясинський // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – С. 43–46.